

Danuta Zawadzka*

Kredyt w decyzjach finansowych przedsiębiorstw rolniczych w Polsce (ze szczególnym uwzględnieniem podmiotów z regionu Pomorza Środkowego)

Wstęp

Kredyt stanowi jedno z podstawowych źródeł finansowania zewnętrznego przedsiębiorstw, w tym również rolniczych. Może on przybierać postać kredytu bankowego (powiązanie z rynkiem finansowym) lub kredytu handlowego (powiązanie z rynkiem towarowym). W procesie podejmowania decyzji finansowych, czyli tych, które dotyczą kształtowania struktury źródeł finansowania działalności przedsiębiorstwa (zarówno bieżącej, jak i długookresowej – rozwojowej), bierze się pod uwagę wiele czynników, m.in. koszt pozyskania oraz dostępność. Istnieje wiele teorii naukowych odnoszących się do wyżej wymienionych rodzajów kredytu oraz podejmowania decyzji finansowych w tym zakresie. Na przykład według teorii hierarchii źródeł finansowania [Myers, 1984] kredyt handlowy w klasycznej postaci (z tzw. skontem), z uwagi na wysoki koszt pozyskania, stoi niżej w hierarchii źródeł finansowania niż kredyt bankowy¹ [Kubiak, 2005]. Z kolei inna teoria, sformułowana przez Petersena i Rajana [Petersen, Rajan, 1997], wyróżnia trzy podstawowe źródła

* Dr hab., prof. PK, Katedra Finansów, Wydział Nauk Ekonomicznych, Politechnika Koszalińska, danuta.zawadzka@tu.koszalin.pl, ul. Kwiatkowskiego 6e, 75-343 Koszalin, tel.: 94 343 92 16

¹ Obszerne badania dotyczące czynników kształtujących powiązania finansowe gospodarstw rolnych z bankami zaprezentował Kata [Kata, 2011]. Udowadnia on, iż nowoczesne rolnictwo cechują coraz silniejsze powiązania z otoczeniem instytucjonalnym, w tym z bankami. Dotyczy to m.in. finansowania działalności inwestycyjnej. Zauważa on, że rosnąca kapitałochłonność rolnictwa wymaga płynnego dostarczania funduszy do tego sektora. Udowadnia, że rolnicy, zgodnie z teorią hierarchii, preferują wewnętrzne źródła finansowania, a dopiero po ich wyczerpaniu sięgają po źródła zewnętrzne. Kredyt stanowi źródło komplementarne, a nie substytucyjne wobec finansowania własnego. Na skalę kredytowania gospodarstw rolniczych, poziom ich wykorzystania, kształtowanie warunków obsługi finansowej rolników mają wpływ również czynniki makroekonomiczne, takie, jak: polityka fiskalna polityka monetarna, polityka rolna, globalizacja i integracja rynków finansowych.

przewagi kosztowej kredytu handlowego nad bankowym: a) przewaga w pozyskaniu informacji; b) przewaga w kontroli odbiorcy; c) przewaga w możliwościach odzyskania wierzytelności płatności z istniejących aktywów [Zawadzka, 2009].

W literaturze od lat toczy się dyskurs dotyczący czynników wpływających na wybór kredytu w procesie podejmowania decyzji finansowych przez przedsiębiorstwa rolnicze. Obszary badawcze w zakresie finansowania tej grupy podmiotów można ująć następująco: a) powiązanie przedsiębiorstw rolniczych z otoczeniem instytucjonalnym [Grzelak, 2008; Kata, 2011b; Kulawik, 2003, 2008; Czyżewski, Matuszczak, 2009]; b) powiązanie decyzji finansowych z decyzjami inwestycyjnymi rolników [Kata, 2011b; Wasilewski, Mądra, 2009; Franc-Dąbrowska, 2010; Bereźnicka, 2009; Roszkowska-Mądra, Mańkowski, 2010]; c) ograniczenia kredytowe w rolnictwie, w tym szczególnie opisywany problem asymetrii informacji na rynku kredytów rolniczych [Daniłowska, 2008; Kata, 2010; Kulawik, 2003, 2008; Swinnen, Gow, 1999; Petric 2004]; d) wykorzystanie subsydiów kredytowych [Rosa, 2011; Czerwińska-Kayzer, 2002], e) znaczenie banków spółdzielczych w kredytowaniu rolników [Szamblańczyk, 2006; Siudek, 2008; Rosa, 2012; Kata, 2011b]. Problematyka opracowania wpisuje się w drugi z wymienionych obszarów badawczych.

Decyzje finansowe podejmowane przez przedsiębiorstwa rolnicze zdeterminowane są specyfiką działalności operacyjnej. Wiązą się bowiem z ziemią, jako głównym (obok pracy i kapitału) czynnikiem wytwórczym. Cechuje je zatem brak mobilności zasobów, wysoka kapitałochłonność i ograniczenie możliwości wzrostu produkcji. W literaturze podkreśla się, że rolnicy napotykaą na ograniczenia w dostępie do kapitału ze źródeł instytucjonalnych (formalny rynek kredytu). Jest to skutek asymetrii informacji oraz wysokiego ryzyka operacyjnego.

Działalność rolnicza wiąże się z długim cyklem produkcyjnym, którego efekty w dużym stopniu zależą od czynników przyrodniczych. Długi cykl produkcyjny z kolei wymaga źródeł jego finansowania, stąd aktywność rolników na rynku kredytów – pozyskiwanych zarówno na rynku finansowym, jak i towarowym [Zawadzka, 2012].

Celem badań zaprezentowanych w opracowaniu jest określenie stopnia wykorzystania kredytu handlowego i kredytu bankowego w strukturze źródeł finansowania przedsiębiorstw rolniczych w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem jednostek z regionu Pomorza Środkowego.

W toku badań sformułowano tezę, że przedsiębiorstwa rolnicze, z uwagi na specyfikę działalności i wynikające z niej ryzyko operacyjne, cechuje wysoki poziom samofinansowania. Inwestycje długoterminowe finansowane są głównie z kapitału stałego, w którym dominującym źródłem obcym są kredyty bankowe. Z uwagi na zwiększający się zakres urynkowienia działalności przedsiębiorstw rolniczych w Polsce, w krótkoterminowych decyzjach finansowych rośnie znaczenie kredytu handlowego.

Badanie przeprowadzono przy wykorzystaniu danych pierwotnych, pochodzących z wyników badań ankietowych przeprowadzonych wśród rolników w regionie Pomorza Środkowego w 2012 r., a także danych wtórnych, pochodzących ze statystyki publicznej (Główny Urząd Statystyczny).

Badanie przeprowadzono w ramach realizowanego projektu pt. „Wzrost i alokacja aktywów finansowych i rzeczowych rolników (przedsiębiorstw rolniczych i gospodarstw domowych) Pomorza Środkowego”, który uzyskał finansowanie ze środków Narodowego Centrum Nauki (umowa Nr 3577/B/H03/2011/40).

1. Źródła danych i metodyka badań

Populację celu stanowiły przedsiębiorstwa rolnicze w Polsce oraz towarowe gospodarstwa rolne w regionie Pomorza Środkowego. Na potrzeby badań przyjęto, że przedsiębiorstwo rolnicze stanowi jednostkę gospodarczą wyodrębnioną pod względem prawnym, organizacyjnym i ekonomicznym wytwarzającą produkty rolnicze na sprzedaż lub świadcząca usługi produkcyjne na potrzeby rolnictwa [Ziętara, 2009, s. 269]².

Dane do analiz w ujęciu krajowym pozyskano z publikacji GUS [GUS, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011]³. Dotyczą one przedsiębiorstw⁴ prowadzących księgi rachunkowe, w których liczba pracujących wynosi co naj-

² W myśl tej definicji [Ziętara, 2009, s. 269] autor do przedsiębiorstw rolniczych zalicza również indywidualne gospodarstwa rolne produkujące na sprzedaż (towarowe). Są bowiem wydzielone pod względem organizacyjnym i ekonomicznym (funkcjonują jako samodzielne podmioty gospodarcze) oraz prawnym (przedsiębiorstwo osoby fizycznej, wpisane do gminnych rejestrów).

³ Dane liczbowe badanych przedsiębiorstw GUS pozyskał z następujących sprawozdań: SP – roczna ankietę przedsiębiorstwa, F-02 – statystyczne sprawozdanie finansowe oraz F-03 – sprawozdanie o stanie i ruchu środków trwałych.

⁴ W publikacji GUS przedstawiono dane przedsiębiorstw prowadzonych w formie spółek handlowych (osobowych i kapitałowych), spółek cywilnych, przedsiębiorstw państwo-

mniej 10 osób. Zakres przedmiotowy badania obejmuje m.in. bilans, rachunek zysków i strat, nakłady na środki trwałe.

Wartości bilansowe prezentowane są według stanu na koniec roku kalendarzowego w latach 2006-2011. W publikacji dane statystyczne zaprezentowano według podstawowego rodzaju działalności prowadzonej przez przedsiębiorstwa na poziomie sekcji i wybranych działów Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD 2007). Do analiz przyjęto dane sekcji A – „Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo”⁵. W celu weryfikacji postawionej w badaniach tezy wykorzystano wskaźniki struktury pasywów przedsiębiorstw rolniczych, ze szczególnym określeniem stopnia wykorzystania kredytu handlowego i kredytu bankowego (zarówno długo-, jak i krótkoterminowego) w strukturze źródeł finansowania.

Obszar Pomorza Środkowego nie jest regionem w rozumieniu klasyfikacji ujętej w ramach statystyki publicznej i obejmuje obszar byłego województwa koszalińskiego oraz województwa słupskiego [Zawadzka, 2008, s. 247-248]. Dodatkowo, badaniem objęto powiaty wałecki i chojnicki, które zgodnie z metodologią GUS znajdują się na terytorium odpowiednio podregionu koszalińskiego oraz podregionu słupskiego⁶.

Dane do analiz w ujęciu regionalnym uzyskano w toku przeprowadzonych przy wykorzystaniu techniki ankiety bezpośredniej, badań (1 004 gospodarstw rolnych w regionie Pomorza Środkowego)⁷. Badanie zrealizo-

wych, spółdzielni, oddziałów przedsiębiorców zagranicznych, państwowych jednostek organizacyjnych oraz osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą.

⁵ Sekcja A obejmuje: uprawy rolne inne niż wieloletnie, rozmnażanie roślin, uprawę roślin wieloletnich, chów i hodowlę zwierząt, uprawy rolne połączone z chowem i hodowlą zwierząt (działalność mieszana), działalność usługową wspomagającą rolnictwo i następującą po zbiorach, łowiectwo i pozyskiwanie zwierząt łownych, włączając działalność usługową, gospodarkę leśną i pozostałą działalność leśną, z wyłączeniem pozyskiwania produktów leśnych, pozyskiwanie drewna, pozyskiwanie dziko rosnących produktów leśnych, z wyłączeniem drewna, działalność usługową związaną z leśnictwem, rybołówstwo, chów i hodowlę ryb oraz pozostałych organizmów wodnych.

⁶ Pomorze Środkowe obejmuje 15 powiatów: (a) powiaty wraz z gminami, znajdujące się na terytorium województwa zachodniopomorskiego: białogardzki, drawski, kołobrzeski, koszaliński, sławieński, szczecinecki, świdwiński, wałecki, powiat m. Koszalin; b) powiaty wraz z gminami, znajdujące się na terytorium województwa pomorskiego: bytowski, chojnicki, człuchowski, lęborski, słupski; c) powiat m. Słupsk, do których należy 87 gmin, w tym 12 gmin miejskich, 22 gminy miejsko-wiejskie, 51 gmin wiejskich oraz 2 gminy o statusie miasta, będące miastami na prawach powiatu.

⁷ Kwestionariusz ankiety składał się z trzech następujących części: a) informacje ogólne o gospodarstwie rolnym; b) informacje dotyczące źródeł finansowania oraz inwestycji gospodarstwa rolnego; c) informacje dotyczące gospodarstwa domowego rolnika.

wano w maju i czerwcu 2012 r. Uzyskano 933 poprawnie wypełnionych kwestionariuszy (zwrotność 92,93%). Respondenci zostali poproszeni o podanie informacji za rok 2011, w wybranych pytaniach zakres czasowy badania obejmował lata 2004-2011.

Badanie dotyczące wyboru kredytu, jako źródła finansowania działalności rolniczej przeprowadzono dwuetapowo. W pierwszej kolejności dokonano analizy i oceny zmian w poziomie i strukturze pasywów przedsiębiorstw rolniczych w Polsce. Drugi etap badania obejmował analizę i ocenę korzystania przez towarowe gospodarstwa rolne w regionie Pomorza Środkowego z kredytu handlowego i kredytu bankowego, jako zewnętrznych źródeł finansowania prowadzonej działalności.

2. Wyniki i dyskusja

W strukturze pasywów przedsiębiorstw rolniczych w Polsce dominują kapitały własne (tablica 1).

Tablica 1. Struktura pasywów przedsiębiorstw rolniczych w Polsce w latach 2006-2011 (%)

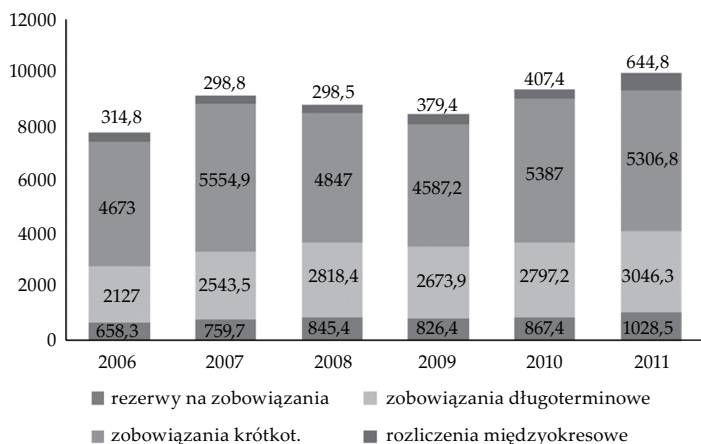
Wyszczególnienie	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Udział kapitału własnego w pasywach ogółem	72,2	72,5	73,1	72,5	71,5	75,5
Udział zobowiązań i rezerw na zobowiązania razem w pasywach ogółem	27,8	27,5	26,9	27,5	28,5	24,5
Udział zobowiązań długoterminowych w pasywach ogółem	7,6	7,7	8,6	8,7	8,4	7,4
Udział zobowiązań krótkoterminowych w pasywach ogółem	16,7	16,7	14,8	14,9	16,2	13,0

Źródło: Opracowanie na podstawie [GUS, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011].

Przeciętny poziom samofinansowania działalności w latach 2006-2011 wyniósł 72,87%. Podmioty te cechuje niska skłonność do zadłużania się. Do 2010 r. udział kapitału obcego w strukturze finansowania wzrastał do poziomu 28,5%, jednak w 2011 spadł o 4 pp. W strukturze kapitału obcego przeważają zobowiązania krótkoterminowe (rysunek 1).

Udział zobowiązań krótkoterminowych w 2006 r. wyniósł 60,1% zobowiązań i rezerw na zobowiązania. Na koniec 2011 r. udział ten spadł

Rysunek 1. Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania przedsiębiorstw rolniczych w Polsce w latach 2006-2011 (w mln zł)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [GUS, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011].

o 7,2 pp. Strukturę źródeł krótkoterminowego finansowania w tym okresie charakteryzowała dominująca pozycja zobowiązań z tytułu kredytu handlowego. Udział zobowiązań krótkoterminowych z tytułu dostaw i usług wyniósł odpowiednio 40,40% zobowiązań krótkoterminowych ogółem. Znaczenie kredytu handlowego jako źródła finansowania zapasów wzrosło niemal półtorakrotnie w analizowanym okresie.

Przy założeniu, że miarą znaczenia danego źródła finansowania jest wskaźnik struktury określający jego udział w zadłużeniu przedsiębiorstwa, kredyty i pożyczki krótkoterminowe mają dwukrotnie mniejsze znaczenie jako źródło finansowania krótkoterminowego przedsiębiorstw rolniczych w Polsce niż kredyt handlowy (tablica 2).

Udział zobowiązań długoterminowych w pasywach przedsiębiorstw rolniczych w Polsce w latach 2006-2011 wahał się od 7,62% do 7,45%, natomiast ich udział w zadłużeniu zmieniał się odpowiednio od 27,4% do 30,4% w analizowanym okresie. W strukturze zobowiązań długoterminowych dominowały kredyty i pożyczki. Przeciętny ich udział wyniósł 84,88% zobowiązań długoterminowych. Z uwagi na relatywnie słabe związki badanych podmiotów z rynkiem finansowym, w niewielkim stopniu stanowi on źródło pozyskania kapitału na inwestycje.

Porównując kwoty zadłużenia przedsiębiorstw rolniczych w Polsce z tytułu zobowiązań wobec instytucji bankowych z wartością zadłużenia

Tablica 2. Struktura zobowiązań krótkoterminowych przedsiębiorstw rolniczych w Polsce w latach 2006-2011 (%)

Wyszczególnienie	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Udział kredytów i pożyczek krótkoterminowych w zobowiązaniach krótkoterminowych	17,7	16,0	20,5	20,0	16,0	20,20
Udział zobowiązań krótkoterminowych z tytułu emisji dłużnych papierów wartościowych w zobowiązaniach krótkoterminowych	-	0	0	0	0	0
Udział zobowiązań krótkoterminowych z tytułu dostaw i usług w zobowiązaniach krótkoterminowych	27,1	28,1	32	34,6	33,4	40,4
Udział zobowiązań krótkoterminowych z tytułu podatków, ceł, ubezpieczeń i innych świadczeń w zobowiązaniach krótkoterminowych	40,5	31,8	31,3	27,7	31,3	15,5
Udział zobowiązań krótkoterminowych z tytułu wynagrodzeń w zobowiązaniach krótkoterminowych	2,6	2,5	3,8	4,1	4,5	4,9
Udział rozliczeń międzyokresowych w zobowiązaniach krótkoterminowych	4,1	3,3	3,4	4,5	4,3	6,4

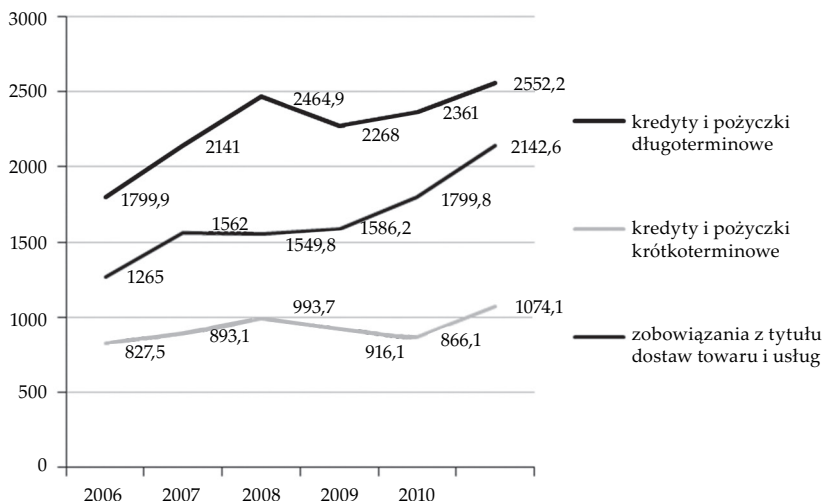
Źródło: Opracowanie na podstawie [GUS, 2006,2007, 2008, 2009, 2010, 2011].

wynikającą z kredytów zaciągniętych u dostawców towarów i usług, należy uznać, że pierwsze z wymienionych źródeł ma większe znaczenie z punktu widzenia finansowania działalności przedsiębiorstw rolniczych (rysunek 2).

Niemniej jednak, biorąc pod uwagę kryterium przeznaczenia środków finansowych (a nie, jak powyżej, miejsce ich pozyskania), należy zauważyć, że w krótkoterminowych decyzjach finansowych dominuje kredyt handlowy – zobowiązania wobec dostawców towarów i usług, jako źródło finansowania bieżących dostaw przedsiębiorstw rolniczych.

W badanej próbie gospodarstw rolnych regionu Pomorza Środkowego, gospodarstwa towarowe (prowadzące działalność rolniczą głównie w celu sprzedaży produktów rolnych na rynek) stanowiły 66,88% (tablica 3) ogółu przebadanych podmiotów.

Rysunek 2. Wartość kredytów handlowych oraz kredytów i pożyczek bankowych przedsiębiorstw rolniczych w Polsce w latach 2006-2011 (w mln zł)

Źródło: Opracowanie na podstawie [GUS, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011].

Tablica 3. Charakterystyka badanej populacji gospodarstw rolnych w regionie Pomorza Środkowego

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw rolnych	Struktura
Status gospodarstwa rolnego	933	100,00%
– towarowe	624	66,88%
– nietowarowe	309	33,12%
Specjalizacja gospodarstwa rolnego	933	100,00%
– produkcja roślinna	406	43,52%
– produkcja zwierzęca	99	10,61%
– wielokierunkowe	428	45,87%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych w regionie Pomorza Środkowego.

W tablicy 4 przedstawiono strukturę badanych przedsiębiorstw rolniczych/towarowych gospodarstw rolnych Pomorza Środkowego z uwzględnieniem kryterium wykorzystania zewnętrznych źródeł finansowania.

Tablica 4. Wybrane wskaźniki dotyczące decyzji finansowych w zakresie wykorzystania kredytu bankowego i handlowego przez towarowe gospodarstwa rolne w regionie Pomorza Środkowego

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw	Struktura	Średnia
Towarowe gospodarstwo rolne	624	100,00%	-
Korzystało z zewnętrznych źródeł finansowania działalności gospodarstwa rolnego:			
2004-2010	350	56,09%	-
2011 r.	312	50,00%	-
Korzystało z odroczenia terminu płatności za dostawy w 2011 r.	252	40,38%	-
Korzystało z opustów cenowych oferowanych przez dostawców w 2011 r.	244	39,10%	-
Średni udział kapitału obcego w strukturze finansowania:			
2004-2010	-	-	20,42%
2011 r.	-	-	17,57%
Kredyty komercyjne jako źródło finansowania:			
2004-2010	100	16,03%	-
2011 r.	89	14,26%	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych w regionie Pomorza Środkowego.

Wnioski z analizy danych dotyczących towarowych gospodarstw rolnych Pomorza Środkowego w pewnym stopniu potwierdzają obserwacje sektorowe. Kapitał własny jest głównym źródłem finansowania działalności rolniczej. Większa liczba respondentów zadeklarowała korzystanie z kredytu handlowego oferowanego przez dostawców niż z kredytów bankowych.

Zakończenie

W toku przeprowadzonych badań udowodniono postawioną na ich wstępie tezę. Przedsiębiorstwa rolnicze, z uwagi na specyfikę działalności i wynikające z niej ryzyko operacyjne, cechuje wysoki poziom samofinansowania. Inwestycje długoterminowe finansowane są głównie z kapitału stałego, w którym dominujące źródło obce stanowią kredyty bankowe.

Z uwagi na zwiększający się zakres urynkowania działalności przedsiębiorstw rolniczych w Polsce, w krótkoterminowych decyzjach finansowych rośnie znaczenie kredytu handlowego. Wykazano m.in., że: a) głównym źródłem finansowania działalności rolniczej jest kapitał własny (przeciętny udział kapitału własnego w pasywach ogółem wyniósł średnio 72,88% w okresie objętym analizą); b) zadłużenie przedsiębiorstw rolniczych (zarówno długo-, jak i krótkoterminowe) z tytułu kredytów i pożyczek ogółem jest wyższe niż zadłużenie z tytułu zobowiązań wobec dostawców towarów i usług; c) w krótkoterminowych decyzjach finansowych dominujące znaczenie ma kredyt handlowy (przeciętny udział zobowiązań krótkoterminowych z tytułu dostaw i usług w zobowiązaniach krótkoterminowych wyniósł 32,6% w okresie objętym analizą, udział ten wykazywał tendencję wzrostową z 27,1% w 2006 r. do 40,4% w 2011 r.). Analiza wybranych danych dotyczących przedsiębiorstw rolniczych Pomorza Środkowego potwierdziła, że podmioty te w większym stopniu finansują działalność kapitałem własnym. Przeciętny udział kapitału obcego w pasywach w analizowanej grupie podmiotów w 2011 r. wyniósł 17,57%. Udział ten był niższy niż w latach 2004-2010. Ponadto, spośród badanych przedsiębiorstw, 40% próby korzystało zarówno z odroczonej terminowości płatności, jak i opustów cenowych oferowanych przez dostawców.

Literatura

1. Bereźnicka J. (2009), *Dźwignia czy maczuga finansowa w realizacji decyzji inwestycyjnych w gospodarstwie rolniczym*, Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie, „Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej”, nr 78.
2. *Bilansowe wyniki finansowe podmiotów gospodarczych [2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011]*, GUS, Warszawa.
3. Czerwińska-Kayzer D. (2002), *Kredyt preferencyjny — źródło kapitału w gospodarstwach rolnych*, Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu — CCCXLIII, Poznań.
4. Czyżewski B., Matuszczak A. (2009), *Alokacja zasobów w indywidualnych gospodarstwach rolnych w Polsce w świetle ich związków instytucjonalnych*, „Wieś i Rolnictwo”, t. 144, nr 3.
5. Daniłowska A. (2008), *Asymetria informacyjna i jej przewyżczanie na rynku kredytów rolniczych*, Roczniki Nauk Rolniczych, SERIA G, t. 95, z. 3/4.
6. Franc-Dąbrowska J. (2010), *Teoretyczne i praktyczne aspekty gospodarowania zyskiem w przedsiębiorstwach rolniczych*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.

7. Grzelak A. (2008), *Związki gospodarstw rolnych z rynkiem w Polsce po roku 1990*, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań.
8. Kata R. (2010), *Znaczenie banków lokalnych w dostępie rolników do kredytów bankowych*, *Roczniki Nauk Rolniczych*, SERIA G, t. 97, z. 4.
9. Kata R. (2011a), *Endogeniczne i instytucjonalne czynniki kształtujące powiązania finansowe gospodarstw rolnych z bankami*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
10. Kata R. (2011b), *Interwencjonizm kredytowy w rolnictwie a problem dostępu rolników do kredytu bankowego*, *Roczniki Nauk Rolniczych*, SERIA G, t. 98, z. 2.
11. Kubiak J. (2005), *Hierarchia źródeł krótkoterminowego finansowania przedsiębiorstwa*, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań.
12. Kulawik J. (2003), *Kredytowanie i finansowanie rolnictwa w przededniu integracji z Unią Europejską*, cz. II, „Bank i Kredyt”, nr 6.
13. Kulawik J. (2008), *Główne problemy polityki finansowej w rolnictwie polskim*, „Bank i Kredyt”, nr 3.
14. Myers, S.C. (1984), *The capital structure puzzle*, „The Journal of Finance” vol. 39, no. 3.
15. Petersen M., Rajan R.G. (1997), *Trade credit: theories and evidence*, „The Review of Financial Studies” vol. 10, no. 3.
16. Petric M. (2004), *A microeconomic analysis of credit rationing in the Polish farm sector*, „European Review of Agricultural Economics”, vol. 31.
17. Rosa A. (2011), *Kredyty preferencyjne jako forma finansowania działalności rolniczej w Polsce*, Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie, *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, nr 91.
18. Rosa A. (2012), *Aktywność banków spółdzielczych w Polsce na tle wybranych europejskich spółdzielczych grup bankowych*, [w:] *Finanse w niestabilnym otoczeniu-dylematy i wyzwania*, *Bankowość*, red. I. Pyka, J. Cichorska, Zeszyty Naukowe UE w Katowicach, nr 105.
19. Roszkowska-Mądra B., Mańkowski D.R. (2010), *Determinanty decyzji rolników o korzystaniu z funduszy Unii Europejskiej i kredytów na działalność rolniczą: przykład dla rolnictwa z rozwiniętym systemem produkcji mlecznej w województwie podlaskim*, *Roczniki Nauk Rolniczych*, SERIA G, t. 97, z. 1.
20. Siudek T. (2008), *Wpływ kredytów rolniczych udzielanych przez banki spółdzielcze na rozwój rolnictwa w Polsce*, Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie, *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, nr 66.

21. Swinnen J.F.M., Gow H.R. (1999), *Agricultural credit problems and policies during the transition to a market economy in Central and Eastern Europe*, „Food Policy”, vol. 24.
22. Szambelańczyk J. (2006), *Banki spółdzielcze w Polsce w procesach zmian systemowych*, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań.
23. Wasilewski M., Mądra M. (2009), *Determinanty kształtujące poziom finansowania gospodarstw rolniczych kapitałem obcym*, [w:] *Dylematy kształtowania struktury kapitału w przedsiębiorstwie*, red. J. Ostaszewski, Oficyna Wyd. SGH, Warszawa.
24. Zawadzka D. (2009), *Działalność małych przedsiębiorstw na obszarze Pomorza Środkowego*, [w:] *Pomorze Środkowe – społeczeństwo, wieś, gospodarka. Wybrane problemy*, red. D. Zawadzka, PTE O/Koszalin, Koszalin.
25. Zawadzka D. (2012), *Ocena wykorzystania kredytu handlowego przez przedsiębiorstwa rolnicze w Polsce*, [w:] *Finanse w niestabilnym otoczeniu – dylematy i wyzwania, Finanse przedsiębiorstw*, red. H. Zadora, G. Łukasik, *Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, nr 107.
26. Ziętara W. (2009), *Miary wielkości gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych*, *Roczniki Nauk Rolniczych, SERIA G*, t. 96, z. 4.

Streszczenie

Celem badań zaprezentowanych w artykule jest określenie stopnia wykorzystania kredytu handlowego i kredytu bankowego w strukturze źródeł finansowania przedsiębiorstw rolniczych w Polsce w latach 2006-2011, ze szczególnym uwzględnieniem towarowych gospodarstw rolnych Pomorza Środkowego.

Słowa kluczowe

przedsiębiorstwo rolnicze, decyzje finansowe, kredyt bankowy, kredyt handlowy

Credit in the financial decisions of agricultural companies in Poland (with particular emphasis on the companies in Middle Pomerania) (Summary)

The purpose of this article is to determine the importance of trade credit and bank credit in the financing structure of agricultural companies in Poland in the years 2006-2011, focusing on commercial farms from the Middle Pomerania region.

Keywords

agriculture companies, financial decisions, bank credit, trade credit